УДК 811.161.2'42:821.161.2'06-3.09

**Ю. В. Нестерович**

# СЕМАНТИКО-АКСІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ *ЗРАДНИК* У ТВОРІ РОМАНА ІВАНИЧУКА *ОРДА*

*У статті розглянуто семантичні та аксіологічні особливості концепту ЗРАДНИК у творі Р. Іваничука* Орда. *Виявлено та схарактеризовано основні засоби вербалізації концептуалізованого поняття, серед яких найчастіше трапляється ім'я концепту, спільнокореневі слова, синоніми, антропоніми, зооніми, образи-символи тощо. У межах дослідження описано роль і понадчасовий характер проблеми зради в індивідуально-авторській картині світу письменника. Проаналізовано специфіку семантичної природи концепту ЗРАДНИК у романі* Орда. *Описано особливості оцінної шкали концептуалізованого поняття, що дають підстави говорити про різко негативну оцінку явища зради, яка, проте, може пом'якшуватися під впливом різних чинників в окремих контекстах.*

***Ключові слова:*** *когнітивна лінгвістика, концептологія, лінгвалізація концепту, вербалізатор, концептуальний персонаж, оцінність.*

**Nesterovych, Yu. Semantic and Axiological Features of the Concept *TRAITOR* in Roman Ivanychuk's Work *The Horde*.** *The article examines the semantic and axiological features of the concept TRAITOR in R. Ivanychuk's work The Horde. The relevance of this study stems from a distinct shift in the humanities, particularly in linguistics, over the last few decades toward exploring moral-ethical and existential issues. These issues have become especially acute amid globalisation challenges, social crises, and wartime conditions. Consequently, there is a need to analyse and re-evaluate various socio-evaluative concepts, including BETRAYAL and TRAITOR, which feature prominently in Ukrainian literary discourse.*

*The purpose of the article is to identify the specific ways in which the concept TRAITOR is linguistically realised and to investigate its axiological parameters within R. Ivanychuk's The Horde. To achieve this, the study addresses the following tasks: 1) to outline the role and significance of the issue of betrayal within R. Ivanychuk's unique authorial worldview; 2) to characterise the primary linguistic means used to verbalise the concept TRAITOR in the novel The Horde; 3) to clarify the specific semantic nature of the concept under analysis; and 4) to describe the evaluative scale associated with the conceptualised notion of the TRAITOR. The analysis identifies and characterises the primary means of verbalising the concept TRAITOR, namely the name of the concept itself, cognate words, synonyms, anthroponyms, zoonyms, and symbolic imagery. The study describes the role and the timeless nature of the issue of betrayal within the author's individual worldview. It examines the specific semantic nature of the concept TRAITOR as presented in the novel The Horde. Furthermore, it outlines the evaluative scale associated with this concept, which indicates a strongly*

CC BY NC

https://doi.org/10.34142/23127546.2026.65.21

*negative assessment of betrayal, though this may be tempered by various factors in specific contexts.*

*It is established that the concept TRAITOR occupies a prominent place in Roman Ivanychuk's individual worldview. It is also expressed implicitly across various contexts, bringing the issue of betrayal to the fore in civic, religious, and personal spheres. Analysing the concept TRAITOR in the works of Ukrainian writers across different generations and literary movements to uncover the dynamics of its evolution is a promising avenue for future research.*

***Keywords:*** *cognitive linguistics, conceptology, lingualization of a concept, verbaliser, conceptual character, evaluativeness.*

## Вступ

В останні десятиліття в середовищі гуманітарних наук, зокрема в лінгвістиці, спостерігається виразне зміщення дослідницького фокусу в бік висвітлення морально-етичних та екзистенційних проблем, які особливо гостро актуалізуються в умовах глобалізаційних викликів, соціальної кризи, воєнного стану тощо. Це зумовлює аналіз і переосмислення низки соціооцінних концептів, до яких Л. Ясногурська відносить і концепти *ЗРАДА, ЗРАДНИК* (Ясногурська, 2018), що широко представлені в українській художній мовотворчості. В. Кононенко обґрунтовує звернення письменників до образів зрадників так: «Українська класична література в різних аспектах і з різних позицій, з більшою або меншою увагою до власне психологічного, внутрішньомотивованого підґрунтя дій і вчинків зрадника зверталася до цієї болючої теми, бо вона давала змогу відкрити позамежне, утаємнене в людині, побачити героя зсередини, в його, можливо, найтрагічніших переживаннях» (Кононенко, 2004: 188).

Помітне місце проблема зради посідає у творчості класиків української літератури, зокрема в історичній прозі Р. Іваничука. Досліджуючи проблематику зрадництва у творчому доробку письменника, О. Гандзій підкреслює: «За Іваничуком, зрада як найтяжчий гріх кожного поневоленого народу проступала отруйною сукровицею крізь всю історію. Поставлена в рабську залежність людина швидко позбувається "гамівної сорочки моралі", яка заважає їй вижити в неволі, й оголений організм раба легко піддається гріховності» (Гандзій, 2010: 175). Н. Горбач, інтерпретуючи повість *Ренегат* у контексті висвітлення окресленого питання, резюмує: «Незважаючи на те, що в час написання повісті вже точилися суперечки стосовно того, чому вчить

історія й чи здатне знання минулого взагалі вчити, Р. Іваничук вустами одного з персонажів повісті *Ренегат* справедливо стверджує, що «світ змінився, але категорія зради залишилася незмінною», долучаючи цю повість до кола творів, де питання взаємостосунків особистості та суспільства, пошуків людиною свого місця в світі, порушені на історичному ґрунті, підкреслюють понадчасовість проблеми» (Горбач, 2010).

Варто зазначити, що в україністиці концепт *ЗРАДНИК* ставав предметом наукових студій спорадично, частіше – на матеріалі іноземних мов. Його аналізу присвячували праці такі лінгвісти: О. Дуденко (Дуденко, 2021), М. Іванченко (Іванченко, 2016), С. Кобута (Кобута, 2012), Ю. Левчук (Левчук, 2013), Г. Межжеріна (Межжеріна, 2014), Ю. Нестерович (Нестерович, 2023), Н. Панфілова (Панфілова, 2010), Н. Троша (Троша, 2019), Л. Ясногурська (Ясногурська, 2018) та ін. З огляду на особливу актуальність проблематики зради в наш час і на широке висвітлення цієї теми у творах знакових українських письменників, зокрема Р. Іваничука, наше дослідження є **актуальним.**

**Мета статті** – виявити особливості лінгвалізації концепту *ЗРАДНИК* і дослідити його аксіологічні параметри в тексті твору Р. Іваничука *Орда*.

Досягнення мети передбачає реалізацію таких **завдань**: (1) окреслити роль і місце проблеми зради в індивідуально-авторській картині світу Р. Іваничука; (2) схарактеризувати основні засоби вербалізації концепту *ЗРАДНИК* в романі *Орда*; (3) з'ясувати особливості семантичної природи аналізованого концепту; (4) описати особливості оцінної шкали концептуалізованого поняття *ЗРАДНИК*.

**Методи дослідження**

Як основний використовуємо метод *концептуального аналізу*, що передбачає моделювання й опис концептів та є одним із засобів реконструкції художньої картини світу. Визначення семантики аналізованого концепту забезпечує метод *компонентного аналізу*; виявлення сегментів, наділених додатковим змістом, – *методи контекстуально-ситуативного* та *інтерпретативного аналізу*; співвідношення текстових смислів з етнокультурною інформацією – метод *лінгвокультурологічного аналізу*. Для досягнення мети й виконання поставлених завдань використовуємо також традиційні загальнонаукові методи й прийоми, а саме: *спостереження*, *опис*, *зіставлення*, *систематизація*, *узагальнення*.

**Виклад основного матеріалу**

До проблеми зради Роман Іваничук звертається у творчості перманентно. З огляду на це, вербалізатором концепту *ЗРАДНИК* нерідко постає ім'я останнього, спільнокореневі слова різної частиномовної приналежності, синоніми, застарілі форми. У романі *Орда* це засвідчує низка контекстів, наприклад: «*Бачив це полковник Ніс, і злобна втіха діймала його, що не тільки він допустився* ***зради****, а й оцей улюбленець Мазепи; їх поки що два, та буде більше – тих, які впору зрозуміли безглуздя й марність боротьби з царем; а може, вони з Єпіфанієм і не* ***зрадники****, а навпаки – рятівники свого народу?*» (Іваничук, 2020: 8); «*Я виконував наказ гетьмана, і якби вчинив інакше, тоді допіру можна було б назвати мене* ***зрадником****. Та коли говорити про недостойність політичних вчинків, то* ***здрайцею*** *передовсім треба назвати тебе, царю, ти ж бо перший потоптав угоду між нашим батьком Хмелем і твоїм вітцем Олексієм…*» (Іваничук, 2020: 22); «*Де ж ті козаки, які з того самого страху, який здолав мене, не пішли за Мазепою, де старшини, які ради тихого рабства* ***зрадили*** *гетьмана*» (Іваничук, 2020: 24*); «Триматиме в належному респекті перед північним властителем* ***зрадливу*** *Туреччину*» (Іваничук, 2020: 51); «*"На все воля Божа, а комусь треба жити на землі". І, думаючи це, зрозумів, що взяв на себе вічне ярмо і тавро* ***зрадника*** <…>» (Іваничук, 2020: 10) Метафора *ярмо і тавро зрадника* підкреслює різко негативну оцінку цього явища, яку не здатні пом'якшити самовиправдання персонажа. Варто зазначити, що загалом у романі *Орда* ім'я аналізованого концепту та спільнокореневі з ним слова вживаються близько шістдесяти разів.

Нерідко вербалізаторами постають синоніми слова *зрадник*, зокрема контекстуальні. Вони експлікують зраду в різних площинах: громадянській, особистісній, релігійній. Найчастіше це такі іменники:

- **ренегат:** «<…> *однієї ночі* ***ренегат*** *Кочерга пропав, пішла чутка, що його втопили в Неві* <…>» (Іваничук, 2020: 151);
- **відступник:** «*Лише* ***відступник****, якому мерзість душі заступає пам'ять, вважає, що він живе вперше, і через те, що не знає досвіду свого роду, не має любові ні до минулого, ні до сучасного, ні до майбутнього – лише до миттєвої користі*» (Іваничук, 2020: 114);
- **донощик:** «*Мій батько, ницим ставши із захланності, вчинив велику зраду: став найвідомішим* ***донощиком*** *в Україні, приклад якого довго наслідуватимуть нові Носи й Галагани*» (Іваничук, 2020: 97);

- **навідник:** «<…> *компанійський полковник Гнат Галаган, добре знаючи таємні стежки крізь плавні,* ***навів*** *на Чортомлицьку Січ орду полковника Яковлева* <…>» (Іваничук, 2020: 40);
- **віровідступник:** «– *Не було в нас церкви* <…> – *Як так – не було? – здивувався Єпіфаній. – Чи ж то ви басурмени або* ***віровідступники?***» (Іваничук, 2020: 62);
- **христопродавець:** «– *Розступись, царство хама* <…> *вашу мать! – гаркнув по-солдатськи архімандрит, пробираючись крізь натовп, а люди розступалися не так із страху, як з боязні діткнутися до ряси* ***христопродавця***» (Іваничук, 2020: 196);
- **безбожник:** «***Безбожник*** *він, такий самий, як і я! А втім, у Московії церкву відділили від держави, ти цього ще не знав?* ***Безбожний*** *сенат,* ***безбожний*** *синод, то де ж візьмуться побожні священики?*» (Іваничук, 2020: 171);
- **антихрист:** «*Ви ж знаєте, що константинопольський патріарх Діонізін продав київську митрополію московському патріархові за двісті золотих червінців і сто двадцять соболиних шкур – й отримав цю плату з рук* ***антихриста****-царя*» (Іваничук, 2020: 200).

В окремих контекстах вербалізатори концепту становлять синонімічний ряд і утворюють градацію, завдяки чому в реципієнта виникає потужний емоційний резонанс, а негативна оцінка явища зради значно підсилюється, наприклад: «*Україна розпочала святкувати свою Пасху в неволі і з Пасхою виживе в ній, і підніметься до самостійного життя. А* ***відступників, зрадників, донощиків, сексотів, катів*** *проклене і виставить усьому світові на ганьбу*» (Іваничук, 2020: 172).

Окрему групу вербалізаторів концепту *ЗРАДНИК* у романі *Орда* становлять назви на позначення осіб, у яких відсутні моральні орієнтири, через що такі люди легко погоджуються на зраду або ж скоюють злочини, що пов'язані з нею, напр.:

- **душогубець:** «*І ти, осквернений змовою із зрадником і* ***душогубцем****, якого ще не знав світ, насмілився прийти до мене в мою останню годину?*» (Іваничук, 2020: 31);
- **заздрісник:** «*Не хочемо мати своїх проводарів – ні Мазепи, ні Войнаровського, ні Орлика, ні Гордієнка, а тільки тебе, найсправедливішого. Хай не карають нас свої, легший чужий канчук: жалю тоді нема і* ***заздрості*** *нема* <…> *Чим же вони ліпші за нас?*» (Іваничук, 2020: 24).

Крім того, варто звернути увагу на слова, що є назвами людей із певними рисами характеру й внутрішніми особливостями, а також моральними вадами, через які можна стати на шлях зради. Оцінка дій таких осіб у тексті твору часто різко негативна. Автор вустами інших персонажів чи оповідача нерідко називає їх підлішими за вбивць. Такі вербалізатори можуть вживатися в реченні поруч зі словами «зрада», «зрадник». Прикладами таких назв є:

- **мовчун:** «*Святеннику, мовчання – гірший злочин, ніж убивство. Убивця навіть наміру не має повертатися до людей, вони йому не потрібні, і йому суджено жити серед вовкулак. А* ***мовчуни****, які сприяли мордерцям, залишають для себе стежку до людей і суть підлішими за вбивць*» (Іваничук, 2020: 42);
- **ниций:** «*Мій батько,* ***ницим*** *ставши із захланності, вчинив велику зраду: став найвідомішим донощиком в Україні, приклад якого довго наслідуватимуть нові Носи й Галагани. Моя мати в невігластві своїм благословила батька на зраду. Наш будинок завдяки їхньому злочинові єдиний уцілів у Батурині, як пам'ятник зради* <…>» (Іваничук, 2020: 97).

Іноді подібні семантичні компоненти концепту мають імпліцитне вираження, наприклад, коли йдеться про страх і боягузтво: «*У Волокитному над Есманню, що білою смужкою льоду, спинивши свій біг до Сейму, ціпеніла між берегами, сходилися шляхи підданих, які на виляск царського гарапника тягнулися з усіх кінців заляканої України, а все до царя по милості і суд,* ***і ніхто не гнав їх, крім страху,*** *насланого повелителем, котрий своєю волею робив із підлеглого люду те, що йому потрібне: мучеників, зрадників, лакуз, рабів, владик – і всіх йому підвладних*» (Іваничук, 2020: 20).

Зрадниками в художній картині світу Р. Іваничука, зокрема в романі *Орда*, постають люди з комплексом національної меншовартості. Таких українців у творі зневажливо називають малоросами, покручами, прислужниками: «<…> ***малорос*** *– це не поневолений українець, а скалічений духовно* ***покруч****,* ***прислужник****,* ***зрадник*** *із зниклою пам'яттю*» (Іваничук, 2020: 143). Те, що ці назви стоять в одному синонімічному ряду зі словом «зрадник», доводить зближення семантики лексем у наведеному контексті, а також засвідчує різко негативну оцінку людей, які соромляться свого походження й намагаються набути ідентичності ворога.

Зрада у творі нерідко асоціюється зі скверною, що засвідчує такий контекст: «<…> *невже Єпіфаній і досі не відмовився од* ***скверни зрадника?***» (Іваничук, 2020: 112).

Закономірно, що з погляду російського царя, його прислужників і персонажів, які йому симпатизують, чи не найбільшим зрадником у творі є І. Мазепа та всі козаки, які його підтримали. Це вкотре підкреслює давню традицію й послідовність ворожої пропаганди, впливу якої, на жаль, часто піддавалися й українці.

Значна увага Р. Іваничука до проблеми зради, а також вимушеного творчого пристосуванства зумовила ідейну тенденційність в його історичній прозі, завдяки чому в текстах письменника не просто об'єктивується концепт *ЗРАДНИК*, а з'являються персонажі, яких цілком справедливо можна вважати концептуальними. Відомо, що поняття *концептуальний персонаж* ввели в науковий обіг Ж. Дельоз і Ф. Ґватарі. Під ним розуміли суб'єкта філософії, еквівалентного самому філософу. Концептуальний персонаж бере участь у творенні концептів автора, може втілювати цей концепт, бути носієм або виразником ідеї, що досліджується у філософському творі. На відміну від персонажа художнього твору, він не має психологічної глибини і складної біографії. Так, прикладами концептуальних персонажів слугують Заратустра, Діоніс у Ф. Ніцше, Дон Жуан у С. К'єркегора, Сократ у Платона. Вони здатні поставати узагальненими образами (чужоземець, відкинутий, переселенець, перехожий, корінний мешканець тощо; прикладом такого образу також можна назвати надлюдину у філософській концепції Ф. Ніцше). Зрештою, усі концептуальні образи певною мірою є узагальненими. Вони деперсоналізовані, навіть якщо мають прототипи в історії, міфології чи мистецтві (Дельоз, Ґватарі, 2015). Л. Прокопович підкреслює, що за допомогою таких персонажів-метафор «формується філософська думка, набуваючи образності, емоційності, художньої виразності, драматизму й динамічності» (Прокопович, 2022: 77). У літературі ж, яка поряд із фольклором і міфологією часто слугує джерелом для подібних алюзій, концептуальними персонажами вважаємо насамперед ті алегорично-метафоричні образи, які є виразниками важливих авторських концепцій, що послідовно простежуються у творчості того чи іншого митця.

У прозі Р. Іваничука концептуальними персонажами, тобто узагальненими образами-метафорами зрадників, постають насамперед

яничари, деякі біблійні та міфологічні постаті (Юда, Пилат, Янус), а також історичні діячі, відомі передусім в українському культурному просторі (Іван Барабаш, Іван Ніс, Феофан Прокопович та ін.). У романі *Орда* ці антропоніми широко використовуються на позначення образів зрадників і вербалізують відповідний концепт. Наведемо приклади:

- **Іван Ніс:** «*<…> на таку страшну розправу полковник **Ніс** не чекав. Він показав фельдмаршалові таємний хід до Батурина під умовою, що орда різні чинити не буде <…>*» (Іваничук, 2020: 6);
- **Гнат Галаган, Данило Апостол:** «*До Глухова прибув ще й миргородський полковник **Данило Апостол**, який утік від Мазепи, коли прочув про загибель Батурина, а теж охочекомонний полковник **Гнат Галаган** із Січі, зваблений на бік Петра Іваном Носом, який встиг уже заслужити непохитної в царя довіри й похвальну грамоту за батуринську послугу отримав*» (Іваничук, 2020: 19);
- **Василь Кочубей:** «*Уцілів лише будинок страченого Мазепою генерального судді **Кочубея**, в якому за плату колишньої батькової зради залишилися живі й неушкоджені Кочубеїха з дочкою Мотрею. За наказом царя Меншиков їх пощадив*» (Іваничук, 2020: 10);
- **Феофан Прокопович:** «***Феофан Прокопович**, апологет Мазепи <…> То скільки божого могло залишитися в моєму серці після того, як ігумен Ніколае розповів мені, що у Софіївському соборі за десять днів по Полтаві Феофан оголосив прокляття своєму покровителеві й похвалу Антихристу? <…> Я хочу повернути у своє серце Бога, якого витіснила орда страху, байдужості і зради <…>*» (Іваничук, 2020: 33);
- **Юда:** «*– **Юда**, – відказав прочанин. – Окаянний Аллілуй, слуга Антихриста. Це ж він спалив древлехранилище <…> І стародавні розписи в печерах кислотою витравив – щоб і в помині не було слави предків*» (Іваничук, 2020: 196).

У романі *Орда*, крім антропоніма *Юда*, є інші біблеїзми та алюзії на Святе Письмо, які засвідчують зраду. В окремих контекстах осуд людей, які її скоюють, беззаперечний, наприклад: «*Люди, схаменіться, вас багато, не стійте стадом, убийте **прокураторів**, які з чужої землі прийшли управляти вами!*» (Іваничук, 2020: 23). У цьому контексті іменник «прокуратори» характеризує тих, хто зраджує загальнолюдські цінності, бере участь у здійсненні несправедливого суду, висуненні неправдивих звинувачень, знущанні над невинними. В інших

контекстах негативна конотація концепту пом'якшується під впливом низки чинників, зокрема розкаяння й навернення, що засвідчує фразеологізм *блудний син*: «*Найнебезпечніші для імперії – прозрілий раб, воскреслий Лазар і навернений* ***блудний син***» (Іваничук, 2020: 109).

Різко негативну оцінку зрадників виражають такі вербалізатори, як *вовкулака, гемон, упир*: «***Гемон*** *і* ***вовкулака*** *полковник Ніс*» (Іваничук, 2020: 31). Крім того, концепт репрезентує низка зоонімів, як-от *змія, ящер, гієна: «Втямив Єпіфаній, що не зможе вбити вовкулаку, він переміниться у* ***змію, ящера, гієну*** *і далі витиме й сичатиме в його душі, тож вирішив чернець убити упиря словом*» (Іваничук, 2020: 41).

Репрезентантом людини з комплексом національної меншовартості в романі *Орда* є образ-символ карлика. Внутрішнє змаління, яке у творі метафорично передане низьким зростом, частково можна пояснити впливом ворога, його пропагандою, репресіями та силовим впливом, проте цим не можна виправдати відсутність внутрішнього стержня, гідності й гордості за свою націю: «*Ніхто з* ***карликів*** *не смів розмовляти своєю рідною мовою. За таку провину порушника виводили до мішка, на якому сидів Єрмолай, і примушували каятися в тому, що донині не усвідомив іще своєї приналежності до нової історичної спільності, в якій живе інтернаціональний простий карлицький люд*» (Іваничук, 2020: 82).

У художній картині світу Р. Іваничука концепт *ЗРАДНИК* часто пов'язаний із концептами *ПАМ'ЯТЬ* / *ЗАБУТТЯ*: «*Тільки* ***зрадникам*** *дається воля вибирати собі батьківщину, бо в них* ***відібрана пам'ять***» (Іваничук, 2020: 114). Чи не тому вороги намагаються переписати історію України й відібрати нашу історичну пам'ять?

Імпліцитне вираження в тексті твору знаходить концептуальний смисл *'той, хто зраджує себе'*. У романі така зрада найчастіше пов'язана з утратою національної ідентичності, відмовою від свого коріння, зневагою до власного народу, єднанням з «ордою» – тобто хижим загарбником, чисельним ворогом, наприклад: «*<…> ми піддалися орді, вона розмножилася в нас самих, убивши віру, честь і сумління, і несправедливий Бог зоставив нас на світі лише для того, щоб ми доливали здорової крові в жили ординців, живих соків у їх мозок, а фізичною своєю силою вирощували хліб, щоб наповнити їхні шлунки. Собі ж залишили тільки зрадництво, байдужість і темряву*» (Іваничук, 2020: 59). І хоч оцінка таких учинків у творі негативна, вона

пом'якшується низкою чинників, зокрема усвідомленням факту вимушеності такої зради, боротьбою за виживання – не лише окремих людей, а нації загалом. Звідси витоки образу ще одного концептуального персонажа Р. Іваничука – митця-пристосуванця.

Крім того, людьми, які зраджують себе, постають і ті персонажі, які надають перевагу матеріальним благам перед волею, наприклад: «*– Я… я приніс вам волю… – запинався переляканий чернець. – Тю-ю, та чи ж нужна вона мені?* ***Зовсім нам твоя воля не потрібна****.* ***Ти б лучче ковбас приніс****, щоб ми мали чим закусювати по неділях. Волю ми вже мали і знаємо, що воно таке.* ***На волі порядку нема****!*» (Іваничук, 2020: 69).

Також імпліцитно в тексті твору представлений семантичний компонент *'той, хто скоює подружню зраду'*, але такі приклади трапляються у творі спорадично: «*1716 року Андрій Войнаровський прибув до Гамбурга* ***прямо в обійми Аврори Кенігсмарк*** *<…> Його взяли із ліжка графині. – Скарб гетьмана, хоча б його частина, мені повернеться, – говорив сам до себе Меншиков. – Ми зашлемо Войнаровського в Якутськ,* ***а його дружина Ганна****, яка тепер сновигає біля королівського двору в Швейцарії,* ***віддасть нам за повернення мужа вивезені ним в Європу гроші*** *<…>*» (Іваничук, 2020: 108).

У творі є чимало вербалізаторів, які експлікують зраду Бога, віровідступництво, проте в низці таких контекстів ідеться не лише про християнство, а й про язичницькі вірування: «*Вашим предкам не дали послідовно розвинути свій духовний світ,* ***їм накинули невластиву їхній природі чужу релігію, яку вони прийняли згодом не почуттями й не розумом, а на віру****. І тому залишився наш народ без свого Бога. Бо не можна пізнати вищий ступінь Духа, не знаючи нижчого. І ще треба зважити, чи язичницький ступінь єсть нижчим*» (Іваничук, 2020: 157).

Дає оповідач відповідь і на питання про те, чи мають українці як нація задатки до зрадництва, про що точилося чимало суперечок. Вважаємо висновок, до якого приходить Р. Іваничук, цілком аргументованим і справедливим, таким, що не потребує ні коментарів, ні доповнень: «*Ми так любимо пишатися: українець – герой, мученик, лицар, філософ. Ми можемо й самобичуватись: українець – лінюх, зрадник, донощик.* ***А ми ж не нині народилися з усіма своїми гідностями й вадами – ми продукт історії***» (Іваничук, 2020: 138). І це можна сказати про будь-який народ.

## Висновки

Отже, концепту *ЗРАДНИК* належить чільне місце в індивідуально-авторській картині світу Романа Іваничука. Аналізований концепт у творі *Орда* репрезентований багатьма вербалізаторами: іменем і спільнокореневими з ним словами, синонімами, загальними назвами людей і антропонімами, зоонімами, образами-символами тощо. Він також знаходить вираження імпліцитно в низці контекстів і актуалізує проблему зради в різних площинах: громадянській, релігійній, інтимній. Концепт *ЗРАДНИК* у романі *Орда*, як і в інших творах письменника, маркований негативно, проте його оцінка може пом'якшуватися впливом різних чинників на поведінку персонажів: вимушеною чи неусвідомленою зрадою, страхом за власне життя й долю близьких тощо.

Перспективним вважаємо аналіз концепту *ЗРАДНИК* у творчості українських письменників різних поколінь і літературних напрямів для виявлення особливостей його динаміки.

**ЛІТЕРАТУРА**

1. **Гандзій**, О. (2010). Проблема морального розвитку нації у творчості Івана Огієнка та Романа Іваничука. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», (2),* 174–177. 2. **Горбач**, Н. (2010). «Я задумав доброчинну зраду»: тема зради в повісті «Ренеґат» Р. Іваничука. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки, (2),* 63–66. 3. **Дельоз**, Ж., & Ґватарі, Ф. (2015). *Що таке філософія?* (Я. Тарасюк, пер.). Львів: Астролябія. 4. **Дуденко**, О. (2021). Вербалізація концепту «зрада» в однойменному романі Євгенії Кононенко («Зрада (Zrada, made in Ukraine)»). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства, 21(1),* 40–47. 5. **Іваничук**, Р. (2020). *Орда* (Н. Л. Бічуя, В. В. Ґабор, & Н. Р. Іваничук, упоряд.; Т. 15). Харків: Фоліо. 6. **Іванченко**, М. (2016). Семантична структура концепту зрада та способи його лексичної репрезентації в англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (Мовознавство), (6),* 57–62. 7. **Кобута**, С. (2012). Художня реалізація концепту «державна зрада» в романах Івана Багряного «Сад гетсиманський» та Джорджа Орвелла «1984»: порівняльний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна, (27),* 184–186. 8. **Кононенко**, В. (2004). *Концепти українського дискурсу.* Київ; Івано-Франківськ: Плай. 9. **Левчук**, Ю. (2013). Концепти «зрадник» та «в'язень» як жанрові домінанти творів О. Кобилянської та Лесі Українки. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія, (697–699),* 140–145. 10. **Межжеріна**, Г. (2014). Концептуалізація образів зрадників у «Повісті про вбивство Андрія Боголюбського» (субстантивно-ад'єктивний аспект). *Мовознавство, (5),* 45–56. 11. **Нестерович**, Ю. (2023). Вербалізація концепту «зрадник» у романі Р. Іваничука

«Вогненні стовпи». *Рідне слово в етнокультурному вимірі, (8),* 97–103. 12. **Панфілова**, Н. (2010). Особливості вербалізації концепту *ЗРАДА / TREACHERY* в українській та англійській мовних картинах світу. *Сучасні дослідження з іноземної філології, (8),* 440–448. 13. **Прокопович**, Л. (2022). Концептуальні персонажі-метафори як прояв театральності філософських рефлексій. *Науково-теоретичний альманах «Грані», 25(1),* 77–83. 14. **Троша**, Н. (2019). Художня репрезентація концепту «відступник» у літературній творчості Олександра Довженка. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність, (13),* 138–145. 15. **Ясногурська**, Л. (2018). Концепт ЗРАДА: лінгвокультурний та корпуснобазований підходи (на матеріалі української та англійської мов) (Дис. … канд. філол. наук). Рівне: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

**REFERENCES**

1. **Handzii**, O. (2010). Problema moralnoho rozvytku natsii u tvorchosti Ivana Ohiienka ta Romana Ivanychuka [The problem of the nation's moral development in the works of Ivan Ohiienko and Roman Ivanychuk]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina" – Collection of Scientific Papers of Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University "Ukraine", (2),* 174–177 [in Ukrainian]. 2. **Horbach**, N. (2010). "Ya zadumav dobrochynnu zradu": tema zrady v povisti "Renegat" R. Ivanychuka ["I conceived a benevolent betrayal": The theme of betrayal in R. Ivanychuk's novella "Renegade"]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhia National University. Philological Sciences, (2),* 63–66 [in Ukrainian]. 3. **Deloz**, Zh., & Gvatari, F. (2015). *Shcho take filosofiia? [What Is Philosophy?]* (Ya. Tarasiuk, Trans.). Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian]. 4. **Dudenko**, O. (2021). Verbalizatsiia kontseptu "zrada" v odnoimennomu romani Yevhenii Kononenko ("Zrada (Zrada, made in Ukraine)") [Verbalization of the concept of "betrayal" in the eponymous novel by Yevheniia Kononenko ("Betrayal (Zrada, Made in Ukraine)")]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva – Current Issues in Philology and Translation Studies, 21(1),* 40–47 [in Ukrainian]. 5. **Ivanychuk**, R. (2020). *Orda [The Horde]* (N. L. Bichuia, V. V. Gabor, & N. R. Ivanychuk, Eds.; Vol. 15). Kharkiv: Folio [in Ukrainian]. 6. **Ivanchenko**, M. (2016). Semantychna struktura kontseptu zrada ta sposoby yoho leksychnoi reprezentatsii v anhliiskii movi [The semantic structure of the concept of betrayal and its lexical representation in English]. *Naukovyi visnyk Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia: Filolohichni nauky (Movoznavstvo) – Scientific Bulletin of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics), (6),* 57–62 [in Ukrainian]. 7. **Kobuta**, S. (2012). Khudozhnia realizatsiia kontseptu "derzhavna zrada" v romanakh Ivana Bahrianoho "Sad hetsymanskyi" ta Dzhordzha Orvella "1984": porivnialnyi aspekt [Artistic realization of the concept of "high treason" in Ivan Bahrianyi's "The Garden of Gethsemane" and George Orwell's "1984": A comparative aspect]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia: Filolohichna – Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series: Philology, (27),* 184–186 [in Ukrainian]. 8. **Kononenko**, V. (2004). *Kontsepty ukrainskoho dyskursu [Concepts of Ukrainian Discourse]*. Kyiv; Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian]. 9. **Levchuk**, Yu. (2013). Kontsepty "zradnyk" ta "viazen" yak zhanrovi dominanty tvoriv O. Kobylianskoi ta Lesi Ukrainky [The concepts of "traitor" and "prisoner" as genre dominants in the works of O. Kobylianska and Lesia Ukrainka]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu. Slovianska*

*filolohiia – Scientific Bulletin of Chernivtsi National University. Slavic Philology, (697–699),* 140–145 [in Ukrainian]. 10. **Mezhzherina**, H. (2014). Kontseptualizatsiia obraziv zradnykiv u "Povisti pro vbyvstvo Andriia Boholiubskoho" (substantyvno-adiektyvnyi aspekt) [Conceptualization of traitor images in "The Tale of the Murder of Andrei Bogolyubsky" (substantive-adjectival aspect)]. *Movoznavstvo – Linguistics, (5),* 45–56 [in Ukrainian]. 11. **Nesterovych**, Yu. (2023). Verbalizatsiia kontseptu "zradnyk" u romani R. Ivanychuka "Vohnenni stovpy" [Verbalization of the concept of "traitor" in R. Ivanychuk's novel "Pillars of Fire"]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native Word in the Ethnocultural Dimension, (8),* 97–103 [in Ukrainian]. 12. **Panfilova**, N. (2010). Osoblyvosti verbalizatsii kontseptu ZRADA / TREACHERY v ukrainskii ta anhliiskii movnykh kartynakh svitu [Specific features of the verbalization of the concept of BETRAYAL / TREACHERY in the Ukrainian and English linguistic worldviews]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii – Modern Studies in Foreign Philology, (8),* 440–448 [in Ukrainian]. 13. **Prokopovych**, L. (2022). Kontseptualni personazhi-metafory yak proiav teatralnosti filosofskykh refleksii [Conceptual metaphorical characters as a manifestation of theatricality in philosophical reflections]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh "Hrani" – Scientific and Theoretical Almanac "Grani", 25(1),* 77–83 [in Ukrainian]. 14. **Trosha**, N. (2019). Khudozhnia reprezentatsiia kontseptu "vidstupnyk" u literaturnii tvorchosti Oleksandra Dovzhenka [Artistic representation of the concept of "apostate" in the literary works of Oleksandr Dovzhenko]. *Literatury svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist – World Literatures: Poetics, Mentality and Spirituality, (13),* 138–145 [in Ukrainian]. 15. **Yasnohurska**, L. (2018). Kontsept ZRADA: linhvokulturnyi ta korpusnobazovanyi pidkhody (na materiali ukrainskoi ta anhliiskoi mov) [The concept of BETRAYAL: Linguocultural and corpus-based approaches (based on Ukrainian and English)]. *Candidate's thesis.* Rivne: Derzhavnyi zaklad "Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho" [in Ukrainian].

***Нестерович Юліана Володимирівна*** – доктор філософії з філології, викладач кафедри української мови та славістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, Україна

E-mail: yu.nesterovych@tnpu.edu.ua

https://orcid.org/0009-0002-8817-5616

***Nesterovych, Yuliana*** – PhD in Philology, Lecturer in the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies, Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University; 2 M. Kryvonosa St., Ternopil, 46027, Ukraine.

Дата першого надходження статті до видання – 15 вересня 2026 р.

Дата прийняття статті до друку після рецензування – 15 жовтня 2026 р.

Дата публікації статті у виданні – 20 листопада 2026 р.

**CITATION**

**ДСТУ 8302:2015:** Нестерович Ю. В. Семантико-аксіологічні особливості концепту *ЗРАДНИК* у творі Романа Іваничука *Орда*. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2026. Вип. 65. С. 267–279. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.65.21

**APA:** Нестерович, Ю. В. (2026). Семантико-аксіологічні особливості концепту *ЗРАДНИК* у творі Романа Іваничука *Орда*. *Лінгвістичні дослідження, 65,* 267–279, DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.65.21